

**ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
У РОЗРІЗІ НАДАННЯ ДОСТУПУ ДО НИХ СТОРОНИ ЗАХИСТУ****THE PROBLEM OF DEFINING THE CONCEPT OF PRE-JUDICIAL INVESTIGATION
MATERIALS WITH RESPECT TO PROVIDING ACCESS
TO THEM BY THE DEFENSE PARTY**

**Мудрецька Г.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального процесу,
Одеський державний університет внутрішніх справ**

У статті розглянуто особливості проблематики визначення матеріалів досудового розслідування у кримінальній процесуальній діяльності в частині доступу до них сторони захисту. Зосереджено увагу на понятті матеріалів досудового розслідування, правових підставах надання доступу для ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування. Використовуючи системне тлумачення норм Кримінального процесуального кодексу України та практики Верховного Суду констатовано, що матеріалами досудового розслідування є матеріали, які перебувають у розпорядженні органу досудового розслідування. Додатково звернуто увагу, що основною складовою матеріалів кримінального провадження, у тому числі й досудового розслідування є інформація, суттєвою ознакою якої є її зафіксованість в матеріальному чи електронному вигляді у документах.

На підставі аналізу слідчої та судової практики, встановлено, що матеріали досудового розслідування є основою для подальшого вирішення питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності та можуть включати такі складові: докази та джерела доказів відповідно до частин 1 та 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України; протоколи, в яких фіксуються хід і результати проведення процесуальних дій; матеріали та інформація (відомості), що містяться в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування, відповідно до ст. 106-1 Кримінального процесуального кодексу України; процесуальні рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді.

При з'ясуванні сутності й значення матеріалів кримінального провадження, з урахуванням системного аналізу положень ст. ст. 290, 317 Кримінального процесуального кодексу України, зазначено, що матеріалами досудового розслідування є матеріали, які перебувають у розпорядженні органу досудового розслідування, а матеріалами кримінального провадження є документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, сторона захисту, право на захист, матеріали кримінального провадження.

The article examines the specifics of the issue of determining pre-trial investigation materials in criminal procedural activities in terms of access to them by the defense side. Attention is focused on the concept of pre-trial investigation materials, the legal grounds for providing access for the defense side to review the pre-trial investigation materials. Using a systematic interpretation of the norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine and the practice of the Supreme Court, it was established that the materials of the pre-trial investigation are the materials that are at the disposal of the pre-trial investigation body. In addition, attention was drawn to the fact that the main component of the materials of criminal proceedings, including the pre-trial investigation, is information, the essential feature of which is its recording in material or electronic form in documents.

Based on the analysis of investigative and judicial practice, it was established that the materials of the pre-trial investigation are the basis for the further decision on the issue of bringing a person to criminal responsibility and may include the following components: evidence and sources of evidence in accordance with parts 1 and 2 of Article 84 of the CPC of Ukraine; protocols, which record the progress and results of procedural actions; materials and information (data) contained in the information and telecommunications system of the pre-trial investigation, in accordance with Art. 106-1 of the Criminal Procedure Code of Ukraine; procedural decisions of pre-trial investigation bodies, the prosecutor, the investigating judge.

When clarifying the essence and meaning of the materials of criminal proceedings, taking into account the systematic analysis of the provisions of Art. Art. 290, 317 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, it is stated that the materials of the pre-trial investigation are the materials at the disposal of the pre-trial investigation body, and the materials of the criminal proceedings are the documents and other materials provided to the court during the court proceedings by its participants.

Key words: criminal proceedings, pretrial investigation, the defense, the right to defense, materials of criminal proceedings.

Постановка проблеми. Дослідження проблематики доступу до матеріалів досудового розслідування у кримінальній процесуальній діяльності на сучасному етапі перебуває у динамічному розвитку, який обумовлений багатоаспектністю проблем, що виникають у досліджуваній площині, зокрема проблеми визначення поняття матеріалів досудового розслідування у розрізі надання доступу до них сторони захисту. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїй практиці неодноразово звертав увагу на необхідність забезпечення права на захист, зміст якого міститься у п. «b» §3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1]. Так, у п. 79 рішення ЄСПЛ у справі «Mayzit v. Russia», Суд констатував, що засоби, які повинні бути надані обвинуваченому, обмежуються лише тими, які надають або можуть надати допомогу в підготовці захисту [2]. У п. 53 рішення ЄСПЛ у справі «San v. Austria» та п.51 рішення ЄСПЛ у справі «Gregačević v. Croatia» констатовано, що складовими захисту є питання можливостей і часу та включає

в себе все «необхідне» для ґрунтовного захисту обвинуваченого для підготовки до судового розгляду. Обвинувачений повинен мати можливість організувати свій захист у належний спосіб і без обмежень щодо можливостей вживати усіх засобів захисту під час судового розгляду, а також впливати на його результат [3; 4]. При цьому ЄСПЛ неодноразово наголошував, що одним із засобів, який має бути наданий обвинуваченому для захисту своїх прав, є можливість ознайомлюватись із результатами слідства, накопиченими протягом усього часу його провадження, з метою підготувати свій захист [5; 6]. Колегія суддів Верховного Суду Другої судової палати Касаційного кримінального суду зазначив, що ефективність захисту полягає в наданні обвинуваченому належних та достатніх можливостей з використанням власних процесуальних прав захищатися від обвинувачення в передбачений законом спосіб [7]. Проте при реалізації права підозрюваного на захист під час досудового розслідування, виникають проблемні питання пов'язані з визначенням поняття матері-

алів досудового розслідування, що призводить до проблемних питань теоретичного і практичного характеру, які стосуються надання доступу до матеріалів досудового розслідування стороні захисту у кримінальному провадженні України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження проблематики доступу до матеріалів досудового розслідування сторони захисту у кримінальній процесуальній діяльності увага науковців присвячувалась переважно при розгляді окремих проблем реалізації кримінальних процесуальних норм, які регулюють порядок досудового розслідування. Так, у наукових працях Ю.П. Аленіна, І.В. Гловюк, О.В. Бойко, Ю.О. Гришина, В.Г. Дрозд, О.М. Дроздова, Т.Ю. Марченко, В.А. Осмолян, В.В. Павловського, О.О. Торбаса Б.І. Яворського та інших вчених було досліджено процедуру відкриття матеріалів іншій стороні та визначено процесуальне положення учасників кримінального провадження при ознайомленні з матеріалами досудового розслідування. Проте, не дивлячись на значний теоретичний внесок щодо вдосконалення порядку ознайомлення учасників кримінального судочинства з матеріалами кримінального провадження, питання сучасного стану правового регулювання та визначення правових проблем питань доступу до матеріалів досудового розслідування сторони захисту, як з позиції доктрини кримінального процесу, так і з погляду правозастосування, залишаються недослідженими, а відтак становлять перспективу для наукового пошуку.

Метою статті є дослідження проблемних питань визначення поняття матеріалів досудового розслідування у розрізі надання доступу до них сторони захисту.

Виклад основного матеріалу. У загальному розумінні право на доступ до інформації гарантоване статтею 34 Конституції України та передбачає право кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір [8]. Закріплене Конституцією України право на інформацію передбачено, насамперед, Законами України «Про звернення громадян» [9], «Про інформацію» [10], «Про доступ до публічної інформації» [11] та іншими нормативно-правовими актами. Стосовно права кожної особи на вільне отримання інформації в системі органів державної влади, ключовим визначенням у вказаному понятті є «інформаційний ресурс».

Одне з перших тлумачень поняття «інформаційний ресурс» було запроваджено нормами ЗУ «Про науково-технічну інформацію» – «сукупність довідково-інформаційних фондів з необхідним довідково-пошуковим апаратом і відповідними технічними засобами зберігання, обробки і передачі, що є у володінні, розпорядженні, користуванні державних органів і служб науково-технічної інформації, наукових і науково-технічних бібліотек, комерційних центрів, підприємств, установ і організацій» [12]. Таким чином, на законодавчому рівні було запроваджено комплексний підхід до поняття «інформаційний ресурс», згідно з яким останній складається з двох взаємопов'язаних елементів: безпосередньо інформації (сукупність довідково-інформаційних фондів) та певної інформаційної системи, що забезпечує користування цим ресурсом (довідково-пошуковий апарат і технічні засобами зберігання, обробки і передачі). Найбільш узагальнене визначення інформаційного ресурсу міститься в Законі України «Про національну програму інформатизації». Згідно зі ст. 1 Закону, інформаційний ресурс – це сукупність документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо) [13]. Кримінальне провадження, як сукупність процесуальних документів, цілком відповідає вказаному визначенню інформаційного ресурсу.

Виходячи з викладеного зрозуміло, що основною складовою матеріалів кримінального провадження є саме

документи. З огляду на предмет нашого дослідження, вважаємо за доцільне визначити поняття терміну «документ». В Україні офіційно прийняті три визначення документа, зафіксовані в деяких Державних стандартах (ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів» [14]). Так, в ДСТУ 3017-95 під документом розуміється матеріальний об'єкт, що містить інформацію, закріплену створеним людиною способом для її передавання в часі та просторі [15]. ДСТУ 2392-94 документ визначається, як записана інформація, яка може розглядатися як одиниця під час здійснення інформаційної діяльності» [16]. В ДСТУ 2732:2004 «Документ – це інформація, зафіксована на матеріальному носії, основною функцією якого є зберігати та передавати її в часі та просторі.» [17]. У статті 1 Закону України «Про інформацію» говориться, що документ – матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі [10]. Також необхідно звернути увагу, що із запровадженням інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування Законом № 5246 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування» від 01.06.2021 р. [18] визначено рівність правового статусу паперових та електронних документів у кримінальному процесі; надання доступу до матеріалів, які зберігаються в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування учасникам кримінального провадження. У зв'язку з чим слід звернути увагу на поняття електронного документу. Згідно до ст. 5 ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг» електронний документ – документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа, такий документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму. При цьому візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання його змісту людиною [19]. В ст. 99 КПК документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. До яких можуть належати: 1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані); 2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; 3) складені в порядку, передбаченому КПК, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії; 4) висновки ревізій та акти перевірок [20].

Зауважимо, що відповідно до Закону України «Про інформацію» інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [10]. Тому у кримінальному провадженні інформація, яка міститься у показаннях свідка, висновку експерта чи перекладі, не може бути визнана доказом, доки не буде матеріалізована (висновок, протокол інші документи, в тому числі відео-, аудіозаписи). Якщо ж інформація, що міститься у показаннях чи перекладі не задокументована, втрачається предметна особливість інформації. А процесуальна діяльність передбачає фіксацію в документальній формі інформації [21, с. 46]. З цього приводу В. Вапнярчук зауважує, що відомості не можна кваліфікувати як

самостійний об'єкт, вони можуть бути лише змістом або показань (пояснень), що є результатом проведення слідчих (розшукових) дій, або предметів чи документів, які можуть бути зібрані шляхом їх витребування чи отримання [22, с. 85–86]. М.В. Шепітько відзначає, показання доказами бути не можуть доти, доки не отримають процесуальної форми [21, с. 50].

Надійний захист учасниками кримінального провадження своїх прав і законних інтересів неможливий без їх обізнаності з матеріалами кримінального провадження, у тому числі й матеріалами досудового розслідування, це один з дієвих способів перевірки повноти, всебічності й об'єктивності розслідування [23, с. 108]. Загалом, особливості регулятивності процесуального права проявляється у визначенні чіткого порядку, послідовності виконання суб'єктами кримінального процесуального права процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень. А це означає, що кримінальне процесуальне право закріплює відповідні процедурні правила, які визначаються поняттям «кримінальна процесуальна форма» [24, с. 18, 21]. Така процесуальна форма є різною при реалізації порядку надання доступу до матеріалів досудового розслідування у кримінальному провадженні та залежить від процесуального статусу учасників, хоча й передбачає прийняття відповідного рішення уповноваженим суб'єктами як кореспондуючого обов'язку праву на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, та направлена на задоволення приватного чи публічного інтересу.

Варто погодитись з Н.Л. Боржецькою, яка зазначає, що процесуальна форма включає в себе не лише умови та послідовність провадження, але й підстави здійснення процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень, суб'єктів, які здійснюють (беруть участь у здійсненні) процесуальні дії, форму та зміст процесуального документа [25, с. 17]. З практичної токи зору поняття процесуальної форми, в т.ч. форми надання доступу до матеріалів досудового розслідування, варто розглядати через розкриття змісту складових елементів цих кримінальних процесуальних понять.

При цьому необхідно розрізнити поняття «матеріали досудового розслідування» та «матеріали кримінального провадження». Про що зазначено у постанові колегії суддів ВС Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 01.06.2022 р. Суд, з урахуванням системного аналізу положень ст. 290 КПК визначив, що матеріалами досудового розслідування є матеріали, які перебувають у розпорядженні органу досудового розслідування. Водночас, відповідно до ч. 1 ст. 317 КПК матеріалами кримінального провадження є документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження та долучаються до обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності. Відтак, матеріали, речові докази або їх частини, документи або копії з них, що мають значення для цього кримінального провадження, які не долучаються до обвинувального акта, а подаються стороною захисту, є матеріалами кримінального провадження, а не досудового розслідування (ч. 1 ст. 317 КПК) [26]. Аналогічна позиція судів міститься у постанові ККС від 23.02.2022 р. (провадження № 51-2177км21) [27]. До того ж, в Постанові ККС ВС від 06.12.2022 р. № 991/3921/20 зазначив, що до матеріалів досудового розслідування не відносяться рекомендовані поштові повідомлення, доступ до яких сторона обвинувачення зобов'язана надати відповідно до вимог ст. 290 КПК, а відносяться до елементів документообігу НАБУ та зберігаються у його канцелярії [28].

Таким чином, матеріалами досудового розслідування є відомості, які у разі отримання до них доступу стороною захисту під час досудового розслідування, створюють підґрунтя для подальшої реалізації своїх процесуальних прав стороною захисту. Матеріали досудового розслідування є основою для подальшого вирішення питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності та можуть включати такі складові:

– докази, якими відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК є фактичні дані, отримані слідчим, прокурором, слідчим суддею у передбаченому КПК порядку, на підставі яких встановлюється наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. До джерел доказів можуть відноситися речові докази (такі як зброя, сліди, предмети), письмові докази (документи, записи, листи), електронні дані (інформація з комп'ютерів, мобільних телефонів), показання свідків;

– протоколи – це документи, у яких фіксуються хід і результати проведення процесуальної дії (результати обшуків, допитів, огляду місця події та інших дій правоохоронних органів під час досудового розслідування). Протоколи зазвичай є важливим елементом матеріалу досудового розслідування. При цьому додатки до протоколів також є матеріалами досудового розслідування, якими, відповідно до положень ст. 105 КПК є спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; фото таблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерних даних та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу;

– матеріали та інформація (відомості), що містяться в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування, яка відповідно до ст. 106¹ КПК забезпечує створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні. Зокрема у п. 3 вказаної статті зазначається, що матеріали досудового розслідування, що містяться в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування, передаються, їх копії чи примірники надаються в електронній формі, а за рішенням слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду, які їх передають чи надають, – у паперовій формі;

– процесуальні рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді. Так, відповідно до п. 3 ст. 110 КПК рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймається у формі постанови. Судове рішення на стадії досудового розслідування слідчим суддею приймається у формі ухвали. Також до процесуальних рішень відноситься обвинувальний акт, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування.

Висновки. Отже, можна зробити висновок що суттєвою ознакою інформації, яка міститься в матеріалах досудового розслідування є її фіксованість в матеріальному чи електронному вигляді. Крім того, при з'ясуванні сутності й значення матеріалів кримінального провадження необхідно виходити з того, що відповідно до ст. 317 КПК України такими матеріалами є документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження, долучаються до обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності.

